

МИСЛОВСЬКА Марина Станіславівна,
магістрант Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»
ВОЛИНЕЦЬ Наталія Валентинівна,
кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології
Хмельницького інституту соціальних технологій
Університету «Україна»

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МОЛОДІ ДО ПОДРУЖНИХ ВЗАЄМОВІДНОСИН

Стаття присвячена висвітленню теоретичних аспектів особливостей формування психологічної готовності молоді до подружніх взаємовідносин. Описано особливості процесі підготовки до подружніх взаємовідносин та сімейного життя молоді та етапи процесу формування у старшокласників психологічної готовності до подружніх взаємовідносин і сімейного життя.

Ключові слова: психологічна готовність, подружні взаємовідносини, сімейне життя, психологічна підготовка, психолого-педагогічні заходи.

У сучасному українському суспільстві відбуваються різноманітні складні соціально-економічні та соціально-політичні перетворення, які призводять до зміни демографічної ситуації, культурних і духовних цінностей, уявлень про сім'ю та подружні взаємовідносини. Така ситуація модифікує взаємодії й статусні позиції подружжя.

Необхідність вирішення проблеми формування психологічної готовності молоді до подружніх відносин обумовлена самою історичною ситуацією, що склалася на початок третього тисячоліття і новою системою цінностей, що характеризується усвідомленням, новою стратегією й тактикою поведінки людини в мікросоціумі – сім'ї. Крім того, сучасний етап суспільного життя супроводжується підвищенням вимог соціального середовища до гнучкості людського мислення і поведінки, до самостійності і відповідальності за свою долю і долі інших людей, до свідомого проходження життєвого шляху, розуміння й вирішення протиріч сучасного людського буття в його різних сферах, включаючи шлюбно-сімейну. Необхідно зазначити, що в нинішніх умовах сім'я, яка переживає матеріальні, культурні, ціннісні та духовно-психологічні труднощі, не завжди може гарантувати повноцінне виконання функцій її членів, що є необхідною умовою для збереження спадкоємності поколінь, розвитку особистості та суспільства в цілому, суспільної стабільності і прогресу. У зв'язку з цим, соціально-психологічною особливістю розвитку молоді людини як повноцінного члена спільноти вбачається забезпечення умов для формування психологічної готовності до створення сім'ї й конструктивних подружніх взаємовідносин.

У вітчизняній та зарубіжній психології накопичено теоретичний і емпіричний матеріал про особливості формування психологічної готовності молоді до подружніх взаємовідносин: теоретико-методологічні основи ґендерних досліджень (П. Бергер, Р. Бейлз, Г. Гарфінкель, І. Гоффман, Л. Колберг, І. Кон, Т. Парсонс, З. Фрейд); проблеми ґендерних відносин та статево-рольової поведінки, культурних стереотипів соціалізації хлопців і дівчат, конструювання маскулітності та фемінності (О. Вороніна, Т. Гурко, І. Кльоцина, Н. Лавриненко, В. Левицький, Н. Пушкарьова, Т. Репіна, Л. Столярчук, І. Тартаковська, А. Тьомкіна); ґендерні аспекти виховання й підготовки учнівської молоді до створення сім'ї, статевої відносини (Т. Алексєєнко, Т. Говорун, С. Голода, В. Кравець, О. Кікінежді, В. Постовий, В. Титаренко); проблеми подібності-відмінності чоловіка та жінки на основі особистісних характеристик, а також рольових і ціннісних орієнтацій (Д. Ісаєв, В. Каган, І. Кон, Д. Майєрс, Т. Титаренко та ін.).

Метою статті є висвітлення теоретичних аспектів особливостей формування психологічної готовності молоді до подружніх взаємовідносин.

На сучасному етапі соціального розвитку в умовах культурної глобалізації, відкритості суспільства відбуваються значні зміни в різних сферах життєдіяльності людини, які істотним чином впливають і на сферу шлюбно-сімейних взаємовідносин. Соціальний інститут сім'ї є головною умовою збереження й підтримки культурної спадкоємності в історії народу, традицій, як умова національної безпеки держави. У дослідженнях сучасних вітчизняних і зарубіжних учених (Ш. Амонашвілі, Є. Бондаревської, Ч. Рейча, Д. Янkelовіча, Д. Райта, Н. Лумана, Ш. Пфюртнера та ін.) встановлено, що цінність сім'ї та подружніх взаємовідносин у молоді падає у зв'язку із формуванням системи цінностей, заснованої на пріоритеті індивідуалістичного «Я», втраті сімейних традицій і звичаїв, руйнуванні

сімейного устрою, низького рівня уявлень про базову соціально-психологічну функцію людини – батьківство (материнство). Особливо сенситивним у формуванні готовності до сімейного життя є старший шкільний вік, оскільки саме в цьому віці відбувається формування світогляду та світосприйняття дорослого життя, перед яким стоїть молода людина на шляху її життєвого самовизначення. Різні аспекти становлення особистості старшокласників були висвітлені у працях І. Беха, А. Басова, А. Бодаєва, Н. Болдирєва, В. Іванова, І. Кона, В. Макарова, В. Москаленко та ін. [1].

Поняття «готовність» уперше з'явилося в експериментальній психології в роботах Б. Ананьєва, В. Крутецького, Д. Узнадзе, а потім було перенесено в сферу педагогічних і соціально-психологічних досліджень. У науковій літературі наголошується, що готовність, на відміну від установки, характеризується активною природою й припускає розвиток суб'єкта педагогічної діяльності. В. Сластьонін, описуючи поняття готовності з педагогічних позицій, визначає, що це «інтеграційна, значуща якість особистості, що є сукупністю взаємопов'язаних структурних компонентів, що включає особистісні та процесуальні аспекти» [2, с. 19].

Вихідним моментом готовності до подружніх взаємовідносин і створення сім'ї є розуміння дівчатами й хлопцями соціальної значущості своїх дій, відповідальності за сім'ю та дітей, добровільного й оптимістичного прийняття неминучих сімейних життєвих проблем та обмеження й узгодження особистих дій з особою протилежної статі [3].

Успішність шлюбу і стабільність сім'ї залежать від особистої готовності молодих людей, які планують створити сім'ю, їхніх здібностей до саморозвитку, самоактуалізації, самовдосконалення.

Однією з умов успішності формування подружніх взаємовідносин молоді є організація ґендерного виховання юнаків та дівчат, яке містить вагомі потенції їх підготовки до майбутнього сімейного життя. Незважаючи на багатоаспектне дослідження проблеми підготовки молодого покоління, залишається нерозв'язаним визначення соціально-психологічних умов ефективної підготовки юнаків і дівчат до сімейного життя, зокрема засобами ґендерного виховання в середній школі та в сім'ї.

У процесі підготовки до подружніх взаємовідносин та сімейного життя молодь має опанувати знаннями щодо попередження кризових ситуацій у сім'ї, особливо на початку подружнього життя, оскільки найчастіше чвари між чоловіком і дружиною зумовлюють: незадоволена потреба рівності, оскільки кожен партнер хоче домінувати, вирішувати всі важливі сімейні питання; неадекватна самооцінка одного чи обох з подружжя; незадоволена потреба у спілкуванні; несумісність партнерів, що може бути наслідком різних умов проживання, перебування під впливом різних колективів, сімей, що формує протилежні життєві цінності; недоліки і дефекти виховання, які породжують споживацтво, егоїзм, надмірну критичність; нерівномірний розподіл обов'язків; незадоволені матеріальні потреби; порушення сімейної етики (зрада й ревності); незадоволення сексуальних потреб; різне ставлення до виховання дітей; несправедливе ставлення до родичів шлюбного партнера.

На сьогодні існують основні напрями такої підготовки: 1) ознайомлення на уроках і позакласних заняттях з етичними питаннями шлюбно-сімейних взаємовідносин; 2) статево виховання молоді із залученням до цієї роботи лікарів, батьків і громадськості, формування нетерпимості до пияцтва і статевої розбещеності; 3) розвиток та зміцнення у школярів почуття товариськості, дружби, колективізму, дисциплінованості в діяльності; формування шанобливого, дбайливого ставлення до жінок, людей похилого віку, дітей; 4) практична підготовка старших школярів до ведення сімейного господарства і виховання дітей у власній сім'ї.

Психологічна готовність молоді до подружніх взаємовідносин та створення сім'ї являє собою властивість-якість особистості молодої людини, завдяки якій молода людина ухвалює цінності сім'ї як соціального інституту, володіє спеціальними знаннями й уміннями в сфері сімейних взаємовідносин, навичками раціонального ведення домашнього господарства, основами сімейної педагогіки та засобами міжособової взаємодії й спілкування. У структурному відношенні психологічна готовність до подружніх взаємовідносин представлена емотивним, когнітивним, оцінно-вольовим і діяльним компонентами. Виділення цих компонентів у структурі готовності студентів до подружніх взаємовідносин та сімейного життя пояснюється основними потребами юнацького віку (когнітивними, емоційними, оцінно-вольовими потребами в діяльності і спілкуванні) [4].

Безпосередньо процес формування готовності молоді до подружніх взаємовідносин та створення сім'ї складається з таких компонентів: мета і завдання, що враховують сучасні

соціокультурні, економічні, політичні та психологічні особливості українського суспільства; сучасний зміст, що включає різні види педагогічної і психологічної діяльності; суб'єкт-суб'єктні відносини батьків та дітей (вчителів і учнів тощо); культурно-педагогічне середовище навчального закладу, що забезпечує розвиток підростаючого покоління та їх взаємодію; оцінка і самооцінка результатів психолого-педагогічної діяльності.

Необхідно зауважити, що умовами й засобами, що забезпечують ефективність процесу формування психологічної готовності молоді до подружніх взаємовідносин та створення сім'ї, можуть бути такі: гуманізація і суб'єктивна спрямованість освітнього процесу, сутність якої полягає в ухваленні й підтримці педагогами молодих людей у відповідальний період шлюбно-сімейної самореалізації; інтеграція освіти у навчальному закладі, спрямована на створення молодими людьми власного культурного поля, пошук особистісних сенсів, шлюбно-сімейних цінностей особистості тощо; ігрова діяльність (рольові ігри), що дозволяє моделювати можливі ситуації з майбутнього сімейного життя і освоювати різні соціальні ролі; виховні ситуації, творчі види діяльності, які сприяють емоційному переживанню, формуванню значущих для майбутнього сімейного життя якостей особистості; створення можливості свободи вибору молоддю способів та форм діяльності, врахування інтересів і потреб молодих людей тощо.

Формування у старшокласників психологічної готовності до подружніх взаємовідносин та сімейного життя припускає формування у них відповідального батьківства. Відповідальне батьківство розуміється науковцями як духовно-етична і соціальна потреба особистості, її орієнтація на свідоме й добровільне ухвалення відповідальності за власну поведінку в сім'ї і за членів сім'ї, готовність до забезпечення та виховання дітей; позитивних когнітивних, емоційних і поведінкових відносин у сім'ї; суб'єктивне відчуття себе батьком або матір'ю й усвідомлене формування ціннісних установок батьківства [5].

Основу становлення готовності старшокласників до подружніх взаємовідносин та до сімейного життя становлять заходи, спрямовані на формування духовно-ціннісного змісту уявлення про сім'ю і культуру шлюбно-сімейних відносин. Основними групами показників психологічної готовності старшокласників до подружніх взаємовідносин та самостійного сімейного життя є: етично-психологічна й інтелектуально-пізнавальна готовність до сімейного життя (комплекс вимог, обов'язків і стандартів поведінки, якими регулюється сімейне життя); сексуальна вихованість (статева освіта, знання статевої гігієни, психології та фізіології статевих відносин, формування перинатальної культури); соціальні (формування відповідального ставлення до батьківства), медичні (готовність до народження і виховання дітей) і правові знання основ сімейного законодавства; економічна і господарська підготовка, що виявляється в розумінні необхідності рівномірної участі всіх членів сім'ї в господарських справах, у наявності трудових навичок ведення домашнього господарства, в умінні організувати побут і дозвілля, створювати затишок у сім'ї, планувати й розподіляти сімейний бюджет тощо.

Л. Яценко, С. Акутіна та інші включають у формування психологічної готовності до подружніх взаємовідносин і сімейного життя такі показники: усвідомленість когнітивної складової сімейних цінностей, установок та очікувань батька/матері, батьківських позицій, відчуттів, батьківського ставлення, батьківської відповідальності, стилю виховання; розуміння себе, власних реакцій, мотивів батьківської поведінки, усвідомлення батьківської складової власної особистості; розуміння майбутнього чоловіка/дружини, їхніх реакцій, мотивів батьківської поведінки; усвідомлення батьківської власної єдності і шлюбного партнера, включаючи потребу у батьківській єдності (усвідомлення себе батьками, а не тільки матір'ю та батьком); розвиненість, стійкість і компліментарність компонентів в інтегральній психолого-педагогічній структурі батьківства [1; 5].

Основні завдання системи підготовки старшокласників щодо формування психологічної готовності до подружніх взаємовідносин та сімейного життя зводяться до наступного: 1) широка пропаганда позитивного досвіду сімейного виховання; 2) формування у школярів високих життєвих ціннісних позицій; 3) розширення знань про сім'ю, закономірності її розвитку, традиції і звичаї сім'ї, сімейного устрою, сімейного етикету, психології статі; 4) взаємодія суб'єктів взаємодії щодо виховання сімейних духовно-етичних цінностей в оточуючому мікро- та макросоціумі; 5) формування відповідального батьківства серед усіх суб'єктів виховного процесу через просвітницьку роботу; 6) введення до освітніх установ спеціальних програм, курсів, спецпрактикумів, що розкривають суть підготовки молоді до виконання ними ролі батьків, таких, як «Психологічні аспекти сімейного виховання», «Взаємодія сім'ї і школи», «Сімейна педагогіка», «Усвідомлене батьківство»; 7) перегляд

державного освітнього стандарту і введення до програми вищих навчальних закладів предметів спеціальної підготовки студентів щодо освоєння ними майбутньої професії, якщо вона пов'язана з роботою з сім'єю [5].

В межах виділеного підходу доречно виокремити три етапи процесу формування у старшокласників психологічної готовності до подружніх взаємовідносин та сімейного життя щодо виховання сімейних духовно-етичних цінностей. Перший етап – орієнтаційний, який спрямований на побудову образу перцепції, в основі якого лежить синтез духовно-етичних відчуттів. Цей етап тісно пов'язаний з емоціями, переживаннями, вже наявними цінностями. На цьому етапі нерідко здійснюється вирішення протиріч між бажаним і реальним, чеснотою та пороком, пріоритетом власного блага і блага інших. На другому етапі – оцінно-смысловому – проводяться заходи, спрямовані на розуміння й осмислення знань про сім'ю і сімейні духовно-етичні цінності, формування вмінь і способів поведінки в контексті цих понять. На цьому етапі здійснюється співвідношення нових уявлень, понять, цінностей із системою раніше засвоєного на основі діалогових відносин в єдине смислове ціле об'єднуються потреби, інтереси, установки, позиції щодо майбутньої сім'ї. На третьому етапі – ціннісно-діяльнісному – проводяться заходи, спрямовані на привласнення старшокласником особистісного духовного сенсу, при якому духовна цінність стає особистісною цінністю, регулятором способу життя. Цей етап повинен сприяти «входженню» сімейних цінностей в світогляд особистості старшокласника, отриманню ним цілісності світогляду і поведінки.

Реалізація етапів формування психологічної готовності до подружніх взаємовідносин та сімейного життя у старшокласників повинна здійснюватися в процесі реалізації спеціально розроблених програм, що включатимуть цикл занять для школярів, для батьків і цикл сумісних занять для старшокласників та батьків. Основна мета програми – глибока і фундаментальна підготовка старшокласників до майбутнього сімейного життя й виконання ролі відповідальних батьків.

Ефективними технологіями у формуванні у старшокласників психологічної готовності до подружніх взаємовідносин та сімейного життя є традиційні й інноваційні колективні, групові і індивідуальні форми взаємодії: Інтернет-збори, створення сімейних сайтів, презентація сімейної ради, консультаційні центри, повчальні семінари, альбомна технологія, сімейний вернісаж, сімейний архів, сімейний музей тощо [5].

Таким чином, психологічна підготовка до сімейного життя покликана сформувати спрямованість на іншу людину, розуміння її зовнішніх виявів і внутрішніх станів, здатність помічати переживання іншої людини, психологічно підтримувати її, що сприяє розвитку таких властивостей-якостей, як симпатія, емоційна гнучкість, емоційна стабільність, розуміння потреб партнера, поблажливість, адаптивність, здатність поступатися. Цій меті підпорядковано й розвиток психологічної привабливості особистості, її здатності до контактів з іншими людьми, вміння спілкуватись і співпрацювати. Для цього старшокласників доречно ознайомлювати з психологічними основами дружби й кохання, морально-психологічного клімату в сім'ї, етапами досягнення подружньої сумісності, умовами гармонізації сімейних стосунків. Водночас вони виробляють у собі розуміння психологічних відмінностей чоловіка і жінки, вміння враховувати їх у міжстатевому спілкуванні, готовність долати конфліктні ситуації у міжстатевих стосунках, а також навички саморегуляції, зняття стресів, самоконтролю та самокорекції поведінки.

Отже, ефективність формування психологічної готовності до подружніх взаємовідносин і статевого виховання учнів залежить від дотримання таких умов: необхідність починати статево виховання дітей з дошкільного віку, що має запобігти формуванню у них викривлених та вульгаризованих уявлень про статеві стосунки між людьми; обов'язкове врахування умов сімейного виховання, особистого прикладу батьків; диференціація змісту, засобів, напрямків психолого-педагогічних впливів на хлопців і дівчат; використання реальних прикладів вірного кохання та подружнього життя, не зловживаючи ілюстраціями з творів мистецтва, оскільки це може скласти враження, що справжнє кохання, взаємоповага між чоловіком і жінкою, вірність існують тільки в літературі чи кіно; дотримання принципу, за яким готувати учнів до сімейного життя успішно можуть лише компетентні вихователі, чиї життєві принципи не розходяться з декларованими, яким діти довіряють та яких поважають. Необхідно також зазначити, що для формування психологічної готовності до подружніх взаємовідносин важливим є розвиток у молодій людини прагнення до самовиховання, самоактуалізації, опанування культурою шляхетної статевої поведінки у найрізноманітніших життєвих ситуаціях.

Вважаємо, що результати подальших досліджень пов'язані з розробкою методичних рекомендацій із питань психолого-педагогічного забезпечення сімейної освіти; із розробкою практичними психологами, вчителями, соціальними педагогами заходів щодо підготовки дітей на різних вікових періодах розвитку до конструктивних подружніх взаємовідносин у майбутньому дорослому житті.

Список використаної літератури

1. Акутина С. П. Формирование осознанного родительства у старшеклассников как духовно-нравственный императив / С. П. Акутина // Известия ВУЗов. Поволжский регион. Гуманитарные науки. – 2009. – № 1. – С. 133–142.
2. Пителин С. М. Формирование готовности студентов к созданию семьи / Сергей Михайлович Пителин : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 : Астрахань, 2005. – 167 с.
3. Карташова Т. Е. Молодежь и брак в современном обществе. Технологии психолого-социальной работы в условиях мегаполиса / Т. Е. Карташова // Материалы международной научно-практической конференции ; Санкт-Петербург, 25–26 ноября 2010 г. – СПб. : СПбГИПСР, 2010. – 398 с. – С. 24–27.
4. Миллер С. В. Формирование психологической готовности к семейной жизни у современных студентов / Миллер С. В., Корнилова Л. А. ; [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.scienceforum.ru/2013/176/2819>.
5. Яценко Л. В. Педагогічні умови підготовки старшокласників до сімейного життя в процесі гендерного виховання : дис... канд. пед. наук : 13.00.07 / Ліана Вікторівна Яценко ; Переяслав-Хмельницький педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 312 арк.

Стаття надійшла до редакції 18.10.13.

Мысловская М. С., Волинец Н. В. «Особенности формирования психологической готовности молодежи к супружеским взаимоотношениям».

Статья посвящена освещению теоретических аспектов особенностей формирования психологической готовности молодежи к супружеским взаимоотношениям. Описаны особенности процессе подготовки к супружеским взаимоотношениям и семейной жизни молодежи, а также этапы процесса формирования у старшеклассников психологической готовности к супружеским взаимоотношениям и семейной жизни.

Ключевые слова: психологическая готовность, супружеские взаимоотношения, семейная жизнь, психологическая подготовка, психолого-педагогические мероприятия.

Mislovska M. S., Volynets N. V. «Features of psychological readiness of young people to the matrimonial mutual relations».

The article is presented of results of theoretical aspects of features of psychological readiness of young people to the matrimonial mutual relations. Features are described process of preparation to the matrimonial mutual relations and domestic life of young people and the stages of process of forming for the senior pupils of psychological readiness to the matrimonial mutual relations and domestic life.

In modern Ukrainian society there are various difficult socio-economic and socio-political transformations, which cause the change of demographic situation, cultural and spiritual standards, pictures of family and matrimonial mutual relations. Such situation modifies co-operations and status positions of the married couples.

The necessity of decision of problem of forming of psychological readiness of young people to the matrimonial relations is conditioned a historical situation, which was folded on beginning of the third millennium and new system of values of, which is characterized an awareness, new strategy and tactic of conduct of man in mikrosociety – family. In addition, the modern stage of public life is accompanied the increase of requirements of social environment to flexibility of human thought and conduct, to independence and responsibility for the fate and stakes of other people, to the conscious passing of vital way, understanding and resolution of conflicts of modern human life in his different spheres, including marriage-domestic. It is necessary to mark that in present family conditions which experiences the financial, cultural, valued and spiritually psychological difficulties can guarantee valuable implementation of functions of its members, which are a necessary condition for the maintenance of succession of generations, development of personality and society on the whole, public stability and progress. In this connection, by the socially psychological feature of development of young man as a valuable member of association providing of conditions is seen for forming of psychological readiness to creation of family and structural matrimonial mutual relations.

Psychological preparation to domestic life is called to form an orientation on other man, understanding of it external displays and internal states, to notice ability experiencing of other man, psychologically to support it, that assists development of such properties-qualities, as emotional flexibility, emotional stability, understanding of necessities of partner, leniency, adaptiveness, ability to yield. This purpose is inferior and development of psychological attractiveness of personality, its capacity for contacts with other people, ability to communicate and co-operate. For this purpose appropriately to acquaint senior pupils with psychological bases of friendship and love, morally psychological climate in family, by the stages of achievement of matrimonial compatibility, terms of harmonization of domestic relations. At the same time they make understanding of psychological differences of man and woman, ability to take into account them in intersexual intercourse, willingness to overcome conflict situations in intersexual relations, and also skills of self-regulation, removal of stresses, self-control and correction of conduct.

Keywords: psychological readiness, matrimonial mutual relations, domestic life, psychological preparation, psychological and pedagogical measures.